

BLED V FEVDALNEM OBDOBJU — DO KONCA 18. STOLETJA

FERDO GESTRIN

Ob koncu 10. in v začetku 11. stoletja je nastopil za blejsko ozemlje čas velikih sprememb. Po porazu Madžarov, zlomu njihovega gospodstva na ozemlju južno od Karantanije, ki pa vendar ni onemogočalo samostojnih oblik življenja slovanskega prebivalstva,¹ in utrditvi oblasti nemškega cesarstva nad vsemi slovenskimi deželami v jugovzhodnem alpskem prostoru se je tod dokončno zaključilo predfevdalno obdobje in je nastopila stoletja trajajoča doba feodalizma.² V tem času so na tem ozemlju na obsežnih kronskih posestvih z darovnicami nastajala velika zemljiška gospodstva, med njimi tudi gospodstvo briksenških škofov s središčem na Bledu. Posest briksenških škofov, ki je pozneje na Gorenjskem sodila med velika gospodstva, je le postopoma rasla zlasti z vladarskimi darovnicami, a tudi z darovnicami drugih posestnikov, z nakupi in zamenjavami.

Začetek blejskega gospodstva pomeni darovnica cesarja Henrika II., ki je leta 1004 briksenškemu škofu Albuinu daroval svoje posestvo na Bledu (*praedium quod dicitur Ueldes*). Obsegalo je najožje področje Bleda z jezerom in otokom, kjer je bilo središče staroslovenske družbene enote (župe?) in ki je po izgonu Madžarov postalo vladarjeva regalna posest. Sedem let pozneje je cerkev sv. Ingenuina in Kasijana, tj. briksenška škofija, dobila v last blejski grad (*castellum Veldes*), posest med obema Savama v velikosti 30 kraljevskih kmetij (do 1500 ha zemljišč). Z njo je škofija svobodno razpolagala, jo krčila, kolonizirala in pobirala dohodke. Tej darovnici so sledile še tri. Leta 1040 je Henrik III. briksenški cerkvi podaril svoje posestvo med Tržiško Bistrico in Bledom z gozdom Leše. Njegov naslednik Henrik IV. je leta 1063 podaril škofu Altvinu svoja posestva na področju Otaleškega vrha in pogorja Kamnika, ki so segala od Tolminškega južno od Cerčna do žirovske občine na Kranjskem. Deset let pozneje pa je na prošnjo istega škofa briksenški škofiji podelil lovsko pravico na njegovih posestvih.³ S temi vladarskimi darovnicami je bilo ustvarjeno obsežno jedro briksenškega gospodstva, z njim pa uveljavljeni fevdalni odnosi.

Toda posest briksenških škofov se je že v tem in še v naslednjih stoletjih večala tudi z darovnicami drugih zemljiških posestnikov na tem ozemlju, z nakupi in menjavo posesti, a tudi s prisilno zemljiško politiko gospoda oziroma njegovih upraviteljev. V času hitre

fevdalizacije blejskega območja po letu 1004 je bilo tod sprva še veliko svobodnih kosezov, ki jih je treba povezovati z vodilnimi sloji staroslovenske družbe, in plemenitih. Mnogi izmed njih so novemu cerkvenemu gospodu darovali svojo posest, ne redke pa je briksenški škof kot mnogo močnejši gospod spravil pod svojo oblast in jih spremenil v podložnike. Škofje so s tem ozemeljsko dopolnjevali že obstoječo blejsko gospodstvo.⁴

Že ob koncu 11. stoletja je gospodstvo zajelo precej zaokroženo, a ne vso posest na ozemlju med Savo Bohinjko in Savo Dolinko, kjer je segla tudi na levi breg med Koroško Belo in Radovljico. Zdi se, da je bilo ozemlje Koroške Bele, kjer je vas bila že v prvi polovici 12. stoletja za gospodstvo dokaj pomembno, saj je bila tod zgrajena — kot edina na gospodstvu — cerkev, posvečena briksenškima patronoma Ingenuinu in Kasijanu. V 12. stoletju so škofje povečali posest zlasti v Bohinju, si pridobili kmetije na Poljšici, v Mostah, Žirovnici in Potokih. Pospesovali so tudi nastajanje novih vasi in s kolonizacijo nadaljevali še v 13. stoletju. Po najstarejšem urbarju iz leta 1253, ki pa nima podatkov za gorjanske vasi, je gospodstvo imelo 167 1/2 kmetije, 4 mline in 38 koseških posestev z zelo majhnimi obremenitvami v 26 vaseh.⁵ V danes blejskih vaseh (Grad, Zazero, Rečica, Želeče in Zagorice) pa je bilo tedaj briksenških 24 kmetij in 2 mlina; v Mlinem pa tedaj gospodstvo še ni imelo svojih hub.⁶

Gospodstvo se je večalo še v naslednjih stoletjih z novimi kmetijami v istih in tudi drugih vaseh. V drugi polovici 15. stoletja oziroma konec srednjega veka je bila zemljiška posest briksenških škofov v glavnem izoblikovana. S kmetijami na Mlinem in v Ribnem, ki jih je tedaj gospodstvo pridobilo, je bilo v 33 vaseh okoli 240 podložnikov.⁷ Zemljiško gospodstvo je mejilo na severu na vojvodino Koroško, na vzhodu na gospodstvo Radovljica, na jugu na Škofjeloško gospodstvo freisinških škofov, a na severozahodu na gospodstvo Bela peč. Po urbarjih iz let 1615, 1635 in 1755 pa je gospodstvo v istem vrstnem redu imelo v 45 vaseh 251 hub (7 pustih) in 618 kajzarjev, 250 kmetij (9 pustih) in 720 kajzarjev ter 462 in 3/4 kmetij, a vseh podložnikov 1323.⁸ Ko je doseglo blejsko gospodstvo največji obseg, je merilo 5545 oralov in 1112 kvadratnih sežnjev.⁹ V letu 1752 je imelo gospodstvo »na rustikalnih zemljiščih 5088 mer-

nikov posetve, 375 konj, 79 volov, 2024 krav, 19 bikov, 941 do dveh let starih telet, 1901 ovca, 1474 koz, 280 jagnjet, 820 svinj. Iz gozdov so pridobili na leto in izvozili 22.312 voz drv in hlodov.¹⁰ V času urbarja iz leta 1635 je imelo blejsko gospodstvo okoli 5300 goldinarjev dohodka in za okoli 2650 goldinarjev izdatkov. Torej je posestvo donášalo gospodom okoli 2260 goldinarjev dohodkov.¹¹ Razumljiva je bila torej skrb briksenških škofov za blejsko gospodstvo, ki je po letu 1622 moralo pošiljati v Brixen letno po 300 govedi in 20 centov voska.¹²

Vendar blejsko gospodstvo v zgoraj označenih mejah ni bilo celovito. Na ozemlju in v istih vaseh so imela kmetije in posest še druga zemljiška gospodstva. Najpomembnejša med njimi sta bila otoško proštijško in radovljiško gospodstvo. Prvo je nastalo pravzaprav že leta 1004, njegovi dohodki so do leta 1565 služili vzdrževanju briksenškega stolnega kapitlja (kanonikov), nato pa so šli v škofovo blagajno, a škof je moral vzdrževati prošta, ki ga je postavljaj in odstavljaj. Posest tega gospodstva, ki je sprva imelo tretjino prvotne blejske posesti iz leta 1004, je počasi naraščajlo. Najstarejši urbar iz leta 1416 našteva 40 hub in 1 žago v desetih vaseh, leta 1431/2 je proštija imela 67 oziroma 68 podložnikov v 19 vaseh.¹³ Po urbarju 1524 je bilo v posesti otoške proštije 62 kmetij, rektificirani urbar 1756 pa izkazuje v 17 vaseh 67 1/2 kmetij in 94 podložnikov, ki so že 1759 narasli na 102, ob zemljiški odvezi pa je bilo 121 uživalcev podložne zemlje.¹⁴ Radovljiško gospodstvo je imelo znotraj briksenške posesti le nekoliko manjšo imenje; leta 1579 se v njegovi lasti omenja 45 podložnikov in 75 kajzarjev v različnih vaseh. Imelo pa je tudi zaščitno pravico nad blejsko župnijo in blejsko župno cerkev.¹⁵ Po posameznih briksenških vaseh sta imeli svoje podložnike tudi obe begunjski gospodstvi (Kamen in Kacijanerji). Vse obdobje fevdalizma se je ohranilo tudi majhno zemljiško gospodstvo v Grimšcah. Poleg tega pa so nastala še nekatera manjša posestva (cerkve na Otoku, cerkve v Gorjah, Lescah in na Bledu, graščine Boben).¹⁶

Briksenški škofje niso neposredno upravljajli svojega gospodstva in so le redkokdaj prihajajli na Bled. Vodili so ga najprej s pomočjo upraviteljev (Burggraf), kar so bili sprva zlasti briksenški ministeriali. V času dinastičnih bojev je bilo zavoljo tega večkrat ogroženo lastništvo nad gospodstvom (npr. po goriških grofih). Leta 1245 pa sta si blejski grad prilastila briksenški ministerial Viktor in Gerloch iz Jeterbenka. Šele v sporazumu, ki ga je

briksenški škof Egno v Ribnem osebno sklenil z osvajačema, je Brixen za 250 mark srebra dosegel, da sta mu osvajača grad vrnila.¹⁷ Od leta 1369 so škofje dajajli gospodstvo v zakup (imeli so ga pl. Kreighi vse do leta 1558). Dobro zakupništva je prekinil krajšji čas ponovno uvedenega upraviteljstva, ki pa se ni obneslo (1597—1615). Poslej so imeli zakupniki v zakupu tudi posest otoške proštije. Že kmalu postanejo zakupniki tudi osebe neplemiškega izvora (Adam Pipan, 1634—1642), ki se zgoste od srede 18. stoletja dalje.¹⁸ Tako je bilo do leta 1803, ko so z odlokom dvorne komore gospodstvo na Napoleonov pritisk podržavajli. Pod Francozi je bilo gospodstvo last »cesarja Francozov in kralja Italije«, dohodki pa so šli v korist generalnega guvernerja Ilirskih provinc. Šele leta 1838 so gospodstvo zopet vrnili briksenškemu škofu, ki pa po zemljiški odvezi niso bili več zainteresirani za Bled in so grad s pripadajočim zemljiščem, predvsem gozdom, leta 1858 prodajli podjetniku Ruardu.¹⁹

Za upravo zemljiškega gospodstva so imeli upravitelji in zakupniki uslužbence in posle, ki so jih sami vzdrževajli. V novem veku, ko je bila uprava že bolj razvejena, je bilo na Bledu leta 1678 brez oborožencev 14 zaposlenih. Prejemajli so okoli 350 goldinarjev plače in povečini so dobvajli še stanovanje in hrano. Zakupnina v tem času je bila redno 4000 goldinarjev, a dohodkov je bilo v omenjenem letu za 7734 goldinarjev.²⁰

O upravni razdelitvi gospodstva na urade nismo seznanjeni, a zdi se, sodeč po urbarjih in drugih vesteh, da so bohinjске kmetije sestavljajle posebno enoto, enako gorjanske vasi, dalje vasi vzdolž Save Dolinke ter severno od nje in prav tako vasi okoli Bleda, kjer je bil dvor kot sedež gospodstva. V vaseh je gospodstvo (isto velja za proštijško gospodstvo) mnogokje imelo kot svoje nižje predstavnike uprave vaške oziroma soseskine župane (scultetus — 1253). Ti so predvsem pobirajli in nato oddajajli dajatve, skrbeli za opravljanje tlače in drugih delovnih obveznosti podložnikov ter da so pripravljajli zbere podložnikov, ki so se jih udeleževajli predstavniki gospodstva. Na blejskem gospodstvu so bili torej župani vsaj deloma predstavniki vasi in sosesk in njihovi predstojniki. Posamezni podatki iz 17. stoletja kažejo, da je imela pri njihovem imenovanju nekaj besede tudi soseska.²¹ S tem je mogoče povezovali navado, ki je obstajajla še v začetku 17. stoletja, da so se podložniki blejskega gospodstva morajli vsakokratnemu novemu briksenškemu škofu (tj. njegovim komisarjem) pokloniti in mu v zboru na gradu priseči zvestobo, podložništvo.²²

Zemljiški gospod (njegovi upravitelji in zakupniki) je imel nad svojimi podložniki sodno oblast v okviru patrimonialnega sodstva. Gospodstvo Bled pa je imelo tudi deželsko, torej višje ali krvno sodstvo. Vendar deželsko sodišče blejskega gospostva ni zajelo vseh svojih posesti. V deželskem sodišču Kranj je imelo posest v Čadovljah in Žabljah, še več pa je bilo tega v deželskem sodišču radovljiskega gospostva (Žirovnica, Doslovče, Dvorska vas, Nova vas, Peračica, Zapuže, Mošnje, Vrbnje, Kovor, Slatna pri Begunjah /Šent Jošt/, Mišače in Predtrg), ki je imelo večji teritorij tudi v Bohinju (Studor, Stara Fužina).²³

Jedro gospostva je vsekakor bilo ozemlje okoli blejskega jezera. Tod so imeli briksenški gospodje posest v vaseh Grad, Rečica, Mlino z Zazerom, Želeče in Zagorice, ki nas neposredno zanimajo. Te vasi so se namreč v zadnjem dobrem stoletju pod vplivom gospodarskega razvoja in zlasti turizma naselbinsko vse bolj povezovali in preraščale s hoteli, vilami, novimi stanovanjskimi hišami in celo naselji v celoto, ki je leta 1960 uradno prevzela ime Bled (dotlej omejeno le na vas Grad) in je tedaj začasno nastala tudi upravna enota »mesto Bled«.²⁴ Te blejske vasi v ožjem smislu besede so nastale v okviru cesarske posesti (praedium), ki jo je dobil briksenški škof z darovnico 1004. leta. Vse so po svojem nastanku več ali manj povezane s staroslovenskim obdobjem, čeprav se neposredno nobena v celoti ne veže na staroslovenske naselbine. Pač pa so prav na njihovem ozemlju ugotovljena številna arheološko staroslovenska najdišča, predvsem grobišča.²⁴

Na področju vasi Grad se v 11. stoletju omenjajo kmetije z oznako »sub castro Ueldes«, »sub castello Ueldes« oziroma »in loco qui dicitur Ueldes«, »in villa Veldes«, »sub urbe Veldes«.²⁵ V najstarejšem urbarju gospostva leta 1253 se tod omenjajo trije kraji: Grad, Pri lipi in Žabji potok (in Burch, apud Linthe, Grotenbach), a že v naslednjem iz leta 1306/9 se vas Grad šteje kot celota (in Purch sub castro Veldes), čeprav se še omenjajo deli Chrotenpach, in Purch, in angulo. Naselbinski razvoj vasi Grad bi bil po dosedanjih raziskavah naslednji: Najstarejši del vasi Pri lipi je treba postaviti v gručasti del sedanje vasi okoli znamenja sredi naselja, kjer je že tedaj stala lipa; morda je obstajal že konec 10. stoletja. Sledil je nato nastanek obcestnega dela v smeri proti Zaspu (in angulo, in Winchle), ki ga viri 14. stoletja imenujejo Gasa. Kot plod briksenske kolonizacije pa je nastala kmetija ob Žabjem potoku, blizu sedanjega hotela Jelovica.

Vas Rečica je tudi nastala iz treh različnih delov. Ob staroslovenskem grobišču je v kotu ob odcepu ceste proti kolodvoru Bled—Jezero nastalo gručasto jedro sedanje vasi. Ta del je morda treba istovetiti z naseljem, ki ga vir v letih 1050/65 imenuje Grimšce in kjer so tedaj plemeniti lastniki dali škofu Altvinu v dar svoje posestvo (»predium quale loco Grimzahc dicto«).²⁶ Mlajši del vasi se je razvil ob cesti proti Gorjam in se je morda sprva imenoval Rečica, ime, ki se je prvič pojavilo v urbarju 1253. leta že kot naziv cele vasi (apud Rieschisch). Tretji del sedanje vasi pa se je razvil ob Mlinšci (Muehlpach), kjer so nastale posamezne kmetije z mlino. Kako se je poimenovanje vasi ztilo v sedanjo Rečico, je težko reči, kajti briksensko gospostvo je imelo od 1253 dalje posest le na Rečici, proštijško gospostvo na Otoku pa je po urbarjih 1430 in 1431 imelo posest v Grimščah. Dejstvo je, da se v franciscejskem katastru za vse tri dele uporablja skupno ime Rečica, ime Grimšce pa je bilo le oznaka za samo graščino, kakor je še danes.

Mlino je po svojem nastanku stara naselbina in je nastala morda že konec 10. stoletja, čeprav se pod tem imenom pojavlja šele leta 1185 v darilni listini briksenskega škofa Henrika cerkvi sv. Marije na Otoku. Na starost kaže gručasta zasnova vasi. Mlajšega nastanka kot delo kolonizacijske vneme gospoda, a vendar že pred letom 1185, je del sedanje vasi, ki ga viri označujejo kot Zazero in je nastal kot obcestno naselje na poti proti Bohinju. Prvič se je kraj omenjal verjetno v urbarju 1253 pod imenom »apud lacum«, kjer je imelo briksensko gospostvo tedaj eno kmetijo; kot Zazero (Saser) se prvič omenja okoli leta 1350 v popisu pravic goriškega grofa kot blejskega odvetnika. V franciscejskem katastru je za oba dela vasi že uporabljeno skupno ime Mlino.

Želeče so vas gručaste zasnove, ki je nastala vsaj ob koncu zgodnjega srednjega veka in je ob njej izkopano staroslovensko grobišče. V njej so še v 11. stoletju, ko jo viri prvič omenjajo, prebivali svobodnjaki. Toda do nastanka urbarja 1253 je bila vas z 9 kmetijami že v lasti blejskega gospostva. Po mnenju A. Pleterskega je veliko možnosti, da je vas neposredna naselbinska vez med staroslovenskim in fevdalnim obdobjem.

Zagorice se prvič omenjajo v urbarju 1253 (Aulatsch) in gospostvo je v njej imelo štiri kmetije. Vas je vsekakor nastala vsaj že v 11. stoletju in ima obcestno zasnovo naselja. V njej so bili sprva tudi številni svobodnjaki — kosezi, ki so se ohranili kot edini v blejskih

vaseh, čeprav od petih štirje kot kajzarji, še daleč v novi vek. Fevdalna posestna slika vasi je najbolj pestra med vsemj blejskimi vasmí: Zagorice so bile najbolj razbite med različna zemljiška gospostva.²⁷

V zgodnjih stoletjih gospostva so imeli škofje tu vendar sorazmerno malo podložnikov. Urbar 1253 našteva v Gradu 7 hub (Pri lipi 5, Grad 1, Žabji potok 1), v Zagoricah 4, v Želečah 9 in na Rečici 3 hube in mlin ter mlin ob Blejskem jezeru (Zazero); torej 24 kmetij in 2 mlina, kakor smo že omenili. Po urbarju 1306/9 so imeli škofje v Zagoricah 2 kmetiji, v Gradu že 10 podložnih kmetij s 14 švajgami, v Želečah še vedno vseh 9 hub, ni pa navedenih kmetov na Rečici, čeprav urbar vas našteva. V Gradu so se tedaj prvič omenjali nekateri podložniki: Hartvik, imenovan Puettschel, Bertold tkalec, Janez kovač, Tomaž v Kotu (del Gradu) in podložnik, imenovan Spaet. Na Mlinem pa vse do druge polovice 15. stoletja blejsko gospostvo ni imelo kmetij.

Od konca srednjega veka dalje pa se je posestna slika in družbena struktura v teh vaseh precej spreminjala. Leta 1602 je bilo v njih briksenško posestno stanje, kakor ga kaže naslednja tabela.^{27a}

Vas	Kmetije	Kajže	Mlin
Grad	16	30	—
Rečica	14	15	1
Mlino in			
Zazero	1	13	
Želeče	6	4	
Zagorice	2	11	

Razen v Želečah so imela v teh vaseh podložnike tudi druga zemljiška gospostva, tako otoška proštija, radovljiško gospostvo, Grimšce. V letu 1635, ko je število kajzarjev (in gostačev) še nekoliko poraslo, se omenjajo naslednji prebivalci vasi Grad: Imetniki podložnih hub so bili Lenart Pretnar, Bošte Šlegel, Andrej Por, Jurij Urevc, (Vrellez), Jurij Šimbnav, Janže Krevljič, Andrej Vidic, Matija Prešeren, Tomaž Palko, Jurij Kuhar, Andrej Zupančič, Tomaž Oblakar, Jakob Burja, Jurij Šimbnav, Matej Pretnar, Marko Polanc. Kajzarji in gostači pa so tedaj bili: Lenart Vederman, Janže Kokalj, Krištof Rogač, Janže Poderčija (Podertschia), Matija Kersnik, Jurij Petrav, Janže Mandelc, Martin Določan, Avguštin Ilačič, Lenart Legat, Janže Piber, Andrej Kajdiš, Andrej Čube, Janez Fiško, Janže Plimbl, Mihael Šmerkovec, Justin Kuri, Jurij Slamnik, Tomaž Benedik, Lovro Kolenc, Lovro Figavec, Andrej Brenčič, Andrej Mušan, Kristijan Ferčaj, Janže Šerjan, Blaže Še-

laher, Janže Klenčič, Jurij Kiršner, Mihael Bolc oz. Fišer, Luka Marvin, Andrej Bogajle, Martin Klemen ali Česen, Jernej Potočnik, Blaže Šlegel, Marjeta Pezdernica in Jurij Krevljič.²⁸ Do okoli srede 18. stoletja se je v teh vaseh bistveno povečalo število briksenških kajzarjev in gostačev, število hub pa je v glavnem ostalo enako. Stanje v letih 1751/57 kaže naslednja tabela.^{28a}

Vas	Kmetije	Kajže	Mlini	Gostači
Grad	15	40		
Rečica	15*	13	* od tega 4 mlini	
Mlino in				
Zazero	1	23		
Želeče	9	6		1
Zagorice	2	23		

Velikost blejskih vasi glede na število hiš, družin in prebivalcev ob koncu 18. stoletja pa nam lepo pokažejo statistični podatki iz leta 1780:

Vas	Hiše	Družine	Prebivalci
Grad	69	81	740
Rečica	40	40	233
Mlino in			
Zazero	53	64	304
Želeče	15	17	74
Zagorice	36	38	182
	213	248	1533

Grad je postajal med drugim tudi kot sedež fare in farne cerkve daleč največja vas med blejskimi naselji. V Gradu je nastala, poleg cerkve sv. Marije na Otoku, kjer je bila prva sakralna stavba postavljena že okoli leta 800, cerkev sv. Martina kot ena najstarejših v blejskem gospostvu. Vendar je bil Bled v cerkvenem oziru podrejen radovljiški prafari. Tako je ostalo še nekaj let po ustanovitvi ljubljanske škofije leta 1461, ki ji je bila radovljiška župnija dodeljena. Leta 1469 se prvič omenja župnik samostojne blejske fare. Župnija je poleg ožjih blejskih obsegala še naslednje vasi: Koritno, Bodešče, Ribno, Selo, Sp. Gorje, Višelnica, Zgornji Lazi, del Radovne, Blejska Dobrava, Kupljenik, Bohinjska Bela in Slamniki. Sredi 18. stoletja (popis 1754) je bilo v fari blizu 2870 prebivalcev. Poleg župnijske cerkve je bilo v fari tudi večje število podružničnih cerkva (sv. Andrej na Rečici, sv. Jakob v Ribnem, sv. Lenart v Bodeščah, sv. Oswald v Sp. Gorjah, sv. Štefan na Blejski Dobravi, sv. Štefan na Kupljenku in kapela sv. Urbana v Zagoricah, ki pa je sedaj

ni več). Grajska kapela, posvečena sv. Inge-
nuinu, briksenškemu patronu, in sv. Albuinu,
briksenškemu škofu, ter cerkev sv. Marije na
Otoku sta bili lastniški cerkvi briksenške ško-
fije. Otoška cerkev je po dolgih sporih leta
1688 pripadla ljubljanski škofiji in je postala
podružnica blejske fare šele 1842. leta.

V času cerkvenih reform Jožefa II. se je
blejska fara močno skrčila. Blejska Dobrava
je pripadla zasipski župniji; Sp. Gorje, Vi-
šelnica, Zgornji Lazji in blejski del Radovne so
bili dodeljeni gorjanski župniji; Bohinjska Be-
la, Kupljenik in Slamniki so se združili v sa-
mostojno lokalijo, enako pa Ribno, Koritno,
Bodešče in Selo v lokalijo Ribno. V blejski
fari so tako ostale zgolj samo ožje blejske va-
si Grad, Rečica, Mlino z Zazerom, Želeče in
Zagorice. Tako je bilo do leta 1812, ko so ri-
bensko lokalijo zopet združili z blejsko župni-
jo.²⁹

Življenje podložnih kmetov po končani fev-
dalizaciji in utrditvi fevdalnih odnosov na
briksenškem gospostvu — kar je bil kar hiter
proces — se ni bistveno razlikovalo od splo-
šnega gospodarskega in družbenega položaja
podložnikov drugje na Slovenskem, čeprav je
imelo seveda tudi svoje posebnosti. Ali je bi-
lo gospostvo v svojem zgodnjem obdobju or-
ganizirano v obliki pridvornega gospodarstva,
ne vemo zatrdno. Grajska pristava kot center
dominikalne zemlje in omembe nesvobodnih
(mancipia) nakazujejo to možnost, oziroma jo
je predpostavljati.³⁰ V tem primeru je bil po-
ložaj nesvobodnih hlapcev slabši od položaja
ljudi na podložnih kmetijah. Vsekakor pa to,
če je že obstajalo, ni dolgo trajalo. Že dolgo
pred najstarejšim urbarjem briksenškega go-
spostva (1253) je nastalo stanje, ki ga ta do-
kument kaže. Na gospostvu je živel enoten
podložniški razred, podložniki so obdelovali
podložne cenzualne kmetije (mansu censuales,
zinshvbe), ki so jih imeli v oblikah začasnega,
tudi le doživljenjskega zakupa (ad vitam
suam). Od teh kmetij, ki so sicer od srede 13.
stoletja mogle biti tudi že polovične (hvba di-
midia, mansus dimidium), vendar so bile red-
ke, ker so mogle nastajati nove, cele s krče-
njem, so podložniki dajali dajatve, opravljali
za gospoda razne služnosti in plačevali z za-
kupom povezane pristojbine (primščina, mrt-
vaščina). Toda ves čas gospostva so bile pod-
ložnikove obveznosti v večji ali manjši meri
odvisne mimo gospoda tudi od upraviteljev in
zakupnikov, ki so uveljavljali svoje osebne
koristi. Dajatve so podložniki sprva plačevali
v poljedelskih in živinorejskih pridelkih in
izdelkih ter v vinu. Na vinograde, ki so jih
prenehali gojiti konec srednjega veka po ve-

liki spremembi podnebja, spominja še danes
ime Nograd, ohranjeno v tradiciji. Vinogradi
so bili na položnih pobočjih od vasi Grad do
Zagoric. Toda že po najstarejšem urbarju so
nekateri blejski podložniki od kmetij in mli-
nov plačevali tudi dajatve v denarju, v oglej-
skih denarjih, kar vsekakor kaže na zgodnje
prodiranje blagovno denarnih odnosov v go-
spostvo. Vendar so vse ožje blejske vasi v tem
času še vse dajatve plačevale v naturi; pod-
ložnik ob Žabjem potoku v vinu in pšenici.³¹
V začetku 14. stoletja pa so del dajatev, zlasti
namesto živine in mesa, že plačevali v denarju
podložniki v Želečah, Zagoricah in Gradu,³² za
druge pa ni podatkov. Nato so se denarne da-
jatve razširile povsod, čeprav so naturalne
deloma še ostale, zlasti v žitnih dajatvah in
mala pravda, kar kaže urbar iz 1464. leta. Zdi
se, da so naturalne dajatve na blejskem go-
spostvu ves ta čas obdržale večji pomen
kljub širjenju denarnega gospodarstva in bla-
govno denarnih odnosov (ali pa prav zavoljo
njih) zategadelj, ker je bil to interes upravi-
teljev in zakupnikov gospostva. V lastni re-
žiji obdelovane zemlje na graščinski pristavi
je bilo že zgodaj malo,³³ neposredne potrebe
gradu po poljskih pridelkih ob številnem graj-
skem osebju kar velike, vendar je treba ime-
ti za najvažnejši motiv za ohranitev dela na-
turalnih dajatev neposredno korist upravitelja
oziroma zakupnika samega: ob prodaji pre-
sežkov naturalne rente je imel mnogo večji
dohodek.

Med drugimi služnostmi tlaka ni bila pre-
težka, saj je gospostvo imelo le malo domini-
kalne zemlje v neposredni obdelavi. Vendar
so podložniki morali opravljati razna dela, pri
košnji, spravljanju sena, za potrebe gradu je
bilo treba zvoziti vse, kar je zahteval gospod,
in drugo. Za čezmerno tlako so podložnike ce-
lo nagrajevali. Od konca srednjega veka da-
lje so naložili kmetu dolžnost tovorjenja ozi-
roma prevoza blaga za potrebe gospoda. Pod-
ložniki so plačevali tudi desetino cerkvi. Vse
skupaj pa je že v tem času oteževala samo-
volja zakupnikov, ki so z raznimi oblikami
prisile večali obveznosti podložnikov oziroma
svoje dohodke. To jim je v zadnjih desetlet-
jih 15. stoletja morda še olajševal sumarno pi-
sani urbar za leto 1464, ki je imel obveznosti
določene samo po vaseh.³⁴

Na prehodu iz srednjega v novi vek se je
položaj podložnih kmetov tudi na blejskem
gospostvu naglo slabšal. Zemljiško gospostvo
je zajela kriza, ki je tedaj na splošno zajela
zemljiška gospostva na Slovenskem. Iz nje so
se blejski zakupniki reševali z večanjem da-
jatev in drugih obveznosti, vračali so se delo-

ma na naturalne dajatve, uveljavljali stare in uvajali še nove dolžnosti, večali tlako brez odškodnine oziroma plačila, omejevali stare podložniške pravice in podobno. Na podložnike so v povišanih zneskih prenašali izredne davke, ki jih je tedaj začela nalagati stanovom centralna oblast za kritje svojih potreb (centralni uradi, turški vpadi, vojna z Benečani, najemniška vojska). V svojo korist so izrabljali zakupne pristojbine, ki so jih s prisilnimi menjavami podložnikov zahtevali. Omejevali so podložniške lovske in gozdne pravice. Kmetov položaj so v prvem desetletju 16. stoletja slabšale še naravne nesreče. Blejsko pokrajino je leta 1509 zajel hud potres, ki je močno porušil grajsko poslopje in na kmete je padel del bremen pri popravilih. Leto pozneje je razsajala kuga, ki je zahtevala veliko žrtev in zmanjšala delovno silo in otežila z delovnimi obveznostmi preostale.³⁵

Z uveljavljanjem blagovno denarnega gospodarstva tudi na vasi so blejski podložniki v tem času vse bolj posegali v kupčevanje s presežki pridelkov svojih kmetij in tudi z drugim blagom (železo, les), rasla pa je tudi obrtna dejavnost po vaseh. Iz tega so rasla nasprotja z zakupniki gospostva in spori z meščani, ki so imeli trgovino in obrt za svoj posel. Boj med mestom in vasjo se je pri blejskih kmetih neposredno kazal v ostrem sporu z radovljiškimi meščani okoli kmečke trgovine. Zakupnik pa je moral popustiti in je Bled leta 1539 dobil sejemsko pravico.³⁶ Ta nasprotja so občutili tudi vaški nižji sloji, ki so od konca 15. stoletja dalje ob rasti vaškega prebivalstva nastajali kot kajzarji in gostači. Gospodarsko osnovo za te družbene spremembe na vasi so dajale razne nekmetijske dejavnosti, ki so se v večji meri uveljavljale tudi na blejskem gospostvu, ki je bilo bogato gozda, železne rude in voda za pogonsko silo. Gre poleg kmečkega kupčevanja zlasti za tovarništvo, rudarstvo in fužinarstvo ter z njima povezanimi opravili (drvarstvo, ogljarstvo), a tudi za razno obrtno dejavnost, ki je z večanjem prebivalstva rasla po vaseh. Turški vpadi, ki blejskega ozemlja v tem času niso dosegli, so le posredno vplivali na kmetov položaj (skrb za obrambo, izredni davki za turško obrambo, strah). V takih razmerah so se na gospostvu zaostrovala razredna nasprotja in v zvezi z njimi je zrastle uporniško vrenje podložnikov in se razširilo reformacijsko gibanje.

Ko se je večal pritisk nad blejskimi kmeti, je med njimi rasel odpor proti spremenjenemu fevdalnemu režimu in storjenim krivicam. V letih 1493—1515 so se v številnih pritožbah

obračali na briksenškega škofa, svojega gospoda in se pritoževali proti zlorabam zakupnikov. Vendar se njihova pričakovanja niso izpolnila, čeprav je škof skušal popraviti največje krivice. Ko so se uporni kmetje na Gorenjskem že sredi marca 1515 povezali v kmečko zvezo, ki jo je vodil radovljiški podložnik Klander, in zahtevali staro pravdo, so se upornikom pridružili tudi blejski kmetje pod vodstvom kmeta Tomaža. Toda še konec marca so se bohinjski kmetje ponovno pritožili pri škofu proti blejskemu zakupniku in ga prosili za pomoč.³⁷ Vendar ni podatkov o oboroženih spopadih na Bledu. Razlaga za to je morda v tem, da grad po potresu še ni bil obnovljen in je briksenški zakupnik prebival v Radovljici. Ko je fevdalna vojska krvavo zadušila upor julija tega leta, so sledile kazni; ujete uporniške voditelje so usmrtili ali pohabili, vse uporne kmete pa kaznovali s posebnim, t. i. puntarskim feningom. Po urbarju blejskega gospostva iz leta 1602 je od 162 v urbarju vpisanih podložnikov plačevalo to obveznost kar 136, a od obstoječih kajzarjev le 45, ker je večina kajzarjev nastala šele po upor. Število puntarski fening plačajočih podložnikov zgovorno izpričuje masovno udeležbo blejskih kmetov v največjem slovenskim kmečkem uporu.³⁸

Nejevolja in odpor blejskih kmetov proti fevdalnemu pritisku tudi po tem uporu nista prenehala. O tem govore vedno nove pritožbe, ki so jih naslavljali briksenškemu škofu, in številne komisije, ki so jih ti pošiljali na Bled, da bi uredile sporne zadeve. Podložniki so pri njih našli večjo ali manjšo podporo proti zakupnikom in marsikakšen spor se je zgladil. Tu je treba iskati vzrok, zakaj se blejski kmetje niso v večji meri upirali in vključevali v poznejše upore na Slovenskem, čeprav le-ti niso šli povsem mimo njih. Ko se je leta 1525 v Salzburgu vnel upor in so se tudi k nam širili odmevi plebejske reformacije, je začelo zopet vreti tudi na Kranjskem. Središče kmečkega gibanja je bilo na Gorenjskem in verjetno je zajelo tudi blejske kmete. Zvoljo naglega nastopa plemiške vojske do pravega oboroženega upora in spopada vendar ni prišlo.³⁹ Ni podatkov, da bi uporniško razpoloženje zajelo blejske kmete v času velikega hrvatsko-slovenskega kmečkega upora 1573. leta, pač pa so se priključili uporu v letu 1635 in so se tod zbrale večje skupine upornikov, ki so se dvignili proti novi kontribuciji na Kranjskem.⁴⁰ Poudariti pa je treba, da so se blejski kmetje pozneje še pogosto pritoževali proti krivicam fevdalnega izkoriščanja zakupnikov blejskega gospostva.

Blejsko področje je v času kmečkih uporov zajela tudi reformacija, ki je za slovenski narodni in kulturni razvoj izrednega pomena. To versko, kulturno, družbeno in politično gibanje je tudi tod zraslo iz razmer nastopajočih sprememb na vseh področjih takratnega življenja. Zdi se, da so že ob samem začetku reformacijskega gibanja odmevale na Gorenjskem ideje radikalne plebejske reformacije (prekrščevalstvo), povezane deloma z nemško kmečko vojsko. Po odločnem nastopu plemiške vojske je to zamrlo. Proti sredji 16. stoletja pa so se začeli širiti med blejskimi podložniki luteranski nauki. Pri tem so imeli pomembno vlogo pripadniki plemiškega razreda, ki je tedaj od meščanstva prevzemalo vodilno vlogo v reformacijskem gibanju v slovenskih deželah. Ta vloga ni nič izjemnega, ker je mnogokje kmet šel v novo vero prav pod vplivom in pritiskom svojega gospoda ali njegovega upravitelja oziroma zakupnika. Na Bledu je bilo to vendar toliko nenavadno, ker odpor podložnih kmetov ni bil usmerjen v toliko meri proti briksenškemu škofu kakor proti njegovemu zakupniku, ki pa je bil poglaviti podpornik reformacije na Bledu. Toda poleg plemičev so imeli pri širjenju nove vere pomembno vlogo tudi katoliški duhovniki, ki so sprejemali luteranske nauke.⁴¹

Prve korenine luteranstva so pognale v blejskih vaseh že pred sredo 16. stoletja pod vplivom zakupnika radovljiškega gospodstva, zaščitnika blejske farne cerkve in odločnega protestanta Morica pl. Dietrichsteina. Tedaj je že verjetno nastalo prvo jedro protestantskih blejskih podložnikov, med katerimi so bili tudi kmetje Legat, Finsinger (Finžgar) in Krevljič, cerkveni ključarji in pozneje najvidnejši protestanti med blejskimi kmeti. Močno so razširili in utrdili reformacijo na blejskem področju novi blejski zakupnik in glavar Herbert Turjaški (1558—1574) in protestantsko nastrojeni duhovniki v Zašpu (župnik Aslär), v Lescah (župnik Peter Kupljenik), radovljiški arhidiakon Lenart Mertlic in še posebej blejski župnik Krištof Fašang, ki je v letih 1548/60 kot prvi širil evangeljski nauk na Bledu.⁴² Tudi velik del prebivalcev ožjih blejskih vasi se je priključil novi veri. Briksenški škof je na širjenje reformacije na svojem posestvu sorazmerno zgodaj reagiral. Že leta 1572 je poslal na Bled svoja komisarja, ki sta ocenila razmere in pripravila protiukrepe. Posredovala sta tudi pri ljubljanskem proštu, naj nastopi proti Fašangu, ki pa je našel zaščito pri Dietrichsteinu in pri lastniku gospodščine Grimšce. Na škofovo prizadevanje so deželnoknežje oblasti vendar izgnale Fašanga

z Bleda (1573). Naslednje leto pa je škof prekinil pogodbo s Turjačanom in dal gospodstvo v zakup katoličanu Janezu Jožefu Lenkoviču, ki je takoj nastopil proti protestantom. Prepovedal jim je prejemati obhajilo pod obema podobama in se udeleževati protestantskega bogoslužja. Nobene izpraznjene kmetije ni več podelil protestantskemu podložniku, ostro je nastopil tudi proti kmetom, ki so se zavoljo vsega tega pritožili na deželne stanove. Izgnal je z gospodstva tudi vse protestantske prišleke. Vsi ti nastopi so zelo zaostriili odnose med katoliki in protestanti, ki so vztrajali v novi veri. Leta 1582, ko je že začela deželnoknežja protireformacija, je začel tudi briksenški škof z novo akcijo. Na Bled je zopet poslal komisarje z velikimi pooblastili. Prepovedali so obiskovati podložnikom protestantske pridige in prejemati obhajilo na gradu v Begunjah. Zapovedali so, da se morajo vrniti v katoliško vero ali pa v šestih mesecih prodati zakupne kmetije in oditi z gospodstva. Blejski župnik naj bi protestante spreobrnil. Ker so kmetje vztrajali, so naslednje leto ukaz ponovili, na Bled sta prišla ljubljanski škof Janez Tavčar in ljubljanski prošt, ki sta ponovno pozvala protestante, naj se vrnejo v katoliško vero.^{42a} Vendar so večinoma vztrajali v svoji veri. Leta 1586 je na Bled zopet prišla briksenška komisija in nastopila proti protestantom mnogo strože. Komisarja sta poklicala protestante predse in jim zagrozila s kaznijo 100 dukatov in izgonom, če bodo vztrajali pri svojem. Voditelje luteranskih kmetov, Boštjana Finsingerja, Krištofa Krevljiča, Janeza Marko in Jeroma Legata so zaprli, jim nato zaplenili premoženje in jih izgnali; druge protestantske kmete pa so kaznovali. Naslednje leto sta nova komisarja začela uresničevati sklepe briksenškega škofa, ki mu je stal ob strani deželni knez, nadvojvoda Karel. Podložnikom, ki se ne bi odpovedali novi veri, naj se izplača odškodnina za kmetijo in posest in takoj izžene. Če pa bi se izgonu upirali, jih je treba zapreti ob kruhu in vodi. Komisarjema je bil določen v pomoč ljubljanski prošt Sebastijan Samuen. Komisarji so v juniju 1587 pripravili seznam najodločnejših protestantov: 37 imetnikov hub in 54 kajzarjev z vsemi družinskimi člani in jih poklicali predse. Večji del se je pritisku uklonil (26 + 36) in se vrnil v katoliško vero; drugi pa so morali zapustiti kmetije in oditi z gospodstva. Deželni stanovi so zavoljo tega protestirali pri deželnem knezu, ker so menili, da dogajanje na Bledu posega v njihove pravice. Ker pritožba ni našla odmeva, so konec avgusta poslali na Bled dva odbornika in četo konjenikov pod vodstvom

Adama Ravbarja, ki naj bi vzpostavili izgnane protestantske kmete zopet na njihove kmetije. Pod vplivom stanov so prišli vojski in blejskim protestantom na skrivaj na pomoč tudi številni protestantski podložniki z Gorenjske.⁴³ Vendar do spopada z blejskimi branilci gradu ni prišlo. Deželni knez je namreč ukazal, da morajo deželni stanovi odpoklicati svojo vojsko z Bleda, da se protestantski podložniki takoj izženejo in na kmetije uvedejo katoliki. Stanovska vojska se je res umaknila, izgon protestantskih podložnikov pa se je vlekel vse do druge polovice 1589. leta zavoljo obračuna odškodnine za podložne kmetije in posest. Tedaj so končno izgnanim protestantom izplačali odškodnine v skupni vsoti 4132 forintov (največjo je dobil kmet Jernejc s Kupljenika — 450 forintov, najmanjšo 20 forintov pa kajžar z Bodešč za hišo). Od odškodnine, ki jo je dobil, je moral vsak odšteti še 20 fenigov v korist zemljiškega gospoda. Iz gospostva so izgnali 33 družin.⁴⁴ Med njimi so bile najštevilnejše družine z Grada, in sicer: družine podložnikov Jeroma Legata, Sebastijana Finsingerja, Mihaela Legata ter Lovra Korošca in družine kajžarjev krojača Tomaža Valterja, kovača Gašperja Masalu, Gregorja Suše, Gregorja Beršavca (Werschawiz), čevljarja Martina Weizerla, Gregorja Kosmača, krojača Jakoba Pukšiča (Buchschitz), tesarja Jurija Helerja in Jere Keršmance. Z Rečice so morali iti družine kmetov Andreja Pretnarja in Jakoba Rogača ter kajžarja Valanta Pretnarja. Sicer pa so bile izgnane le še posamezne družine iz Ribna, Bodešč in Kupljenika. Iz tega sledi vsekakor upravičeno sklep, da so bile prav ožje blejske vasi z Gradom na čelu zelo protestantske in so v njih bili najbolj trdni privrženci lutrovske vere. Z njihovim izgonom je bilo konec reformacijskega gibanja na Bledu. Že leta 1590 so župniki v Zaspju, Gorjah in na Bledu poročali briksenškemu škofu, da je versko stanje v župnijah v redu in da so se vsi protestanti spreobrnil.⁴⁵ Ali se je in v kolikšni meri se je tudi na Bledu uveljavil vpliv novih štiftarjev, ki so se v letu 1584 razširili v delu blejskega (Koroška Bela) in belopeškega gospostva (Jesenice, Hrušica), ne vemo. Vendar se zdi, da se v času največjega protireformatorskega pritiska na blejske protestante kaj takega ni moglo zgoditi.⁴⁶

Tudi po kmečkih uporih in protireformaciji se položaj blejskih podložnikov ni bistveno spremenil vse do terezijjskih in jožefinskih reform v drugi polovici 18. stoletja. Kmetje so še ves ta čas dobivali podložno zemljo (kmetije in manjše posestne enote) po začasnem zakupnem pravu. Po smrti podložnika — gospodar-

ja je posest pripadla nazaj gospostvu. Svoji ali novi podložnik so dobili kmetijo v zakup samo, če so plačali primščino v višini desetega dela vrednosti (deseti fenig). Za mnoge svojce je bilo to (poleg mrtvaščine) preveliko breme in ga niso zmogli, zato so se kmečki zakupniki kar pogosto menjavali. Podložniki so svojo podložno zemljišče oziroma kmetijo lahko odtujili, zamenjali ali zastavili, vendar le za plačilo določene takse. Poleg dajatev v denarju in naturi so v tem času podložnike pestili vedno večji izredni davki, kontribucija, denarne globe pa tudi razne zlorabe zakupnikov blejskega gospostva. Ti so, eni bolj drugi manj, tudi v tem obdobju zlorabljali svoj položaj v škodo kmeta. Številne pritožbe blejskih kmetov proti njim pri škofu so značilnost tudi tega obdobja. Spore so reševali škofovi komisarji, ki so pogosto prihajali na Bled. Škofje so dajali zakupnikom navodila, kako naj v mejah urbarialnih določil postopajo s podložniki in naj jim ne kratijo pravic. Ker so se krivice in z njimi pritožbe kmetov nadaljevale, moremo trditi, da so škofi s takim ravnanjem želeli v večji meri ohraniti podložniški mir, kakor pa kmete zaščititi pred zakupniki.⁴⁷

Vsa ta bremena in fevdalno izkoriščanje so blejski podložniki zmogli tudi zategadelj, ker so imeli v blejski pokrajini veliko možnosti, da so pridobivali ob sorazmerno majhnih kmetijah sredstva za življenje tudi z vključevanjem v nekmetijske dejavnosti. Razen s kmetijstvom so se ukvarjali s tovarjenjem in prevoznijstvom, dalje s trgovino in kupčevanjem (vse tudi na dolge razdalje), z delom v rudarstvu in fužinarstvu, z delom v gozdu in ogljarstvu, z domačo obrtjo pa tudi z denarno kreditnimi posli, o čemer govore tudi sodne prisege blejskih kmetov v slovenskem jeziku, o katerih bomo še spregovorili. Briksenško gospostvo sodi v tem pogledu med zelo razvite. Ob takem stanju se je sorazmerno z rastjo prebivalstva poglobljala tudi diferenciacija vaškega prebivalstva. Število kajžarjev in gostačev, ki so se preživljali deloma tudi kot vaški proletariat (dninarji, hlapci in dekle), je naglo raslo. Po urbarju 1615 je poleg 251 kmetij bilo že 618 kajžarjev na celotnem blejskem gospostvu, dvajset let pozneje pa je urbar zaznamoval kar 720 kajžarjev ali za 16,5 % več. Njihovo število pa je do konca 18. stoletja še bistveno naraslo. Ob koncu tega obdobja je bila torej zemljiška posest na gospostvu zelo razdrobljena, mnoge kmetije so bile polovične, četrtinske in še manjše, število kajž pa je nad njimi daleč prevladovalo. Lahko bi morda rekli, da je v tem času gospo-

stvo postalo gospostvo kajžarjev. Temu ustrežna je bila družbena struktura blejskih vasi. Nižji vaški sloji, kajžarji, gostači in dninarji so v mnogih vaseh sestavljali večino prebivalstva in so vnašali v vaško življenje nove probleme in tudi poglede. K njim je treba šteti tudi sorazmerno številne razne obrtnike, ki so pa bili deloma istovetni z gostači in kajžarji. Po drugi plati pa so posamezni kmetje s trgovino, prevozništvom in tudi z denarnimi posli tako obogateli, da so postajali potencialni kapitalistični elementi na vasi.⁴⁸

Kot eno izmed posebnosti razvoja je treba omeniti to, da so na blejskem patrimonialnem sodišču podložniki prisegali v slovenskem jeziku, kar so uradni pisarji zapisovali v sodne protokole in druge sodne knjige. Prisegali so v primerih, kadar prizadeti stranki nista imeli prič, kadar je prisego zahtevala ena izmed strank v sodnem postopku in kadar je prisego zahteval sodnik. Po velikem številu slovenskih priseg, kjer ni nobene v nemščini, bi sodili, da so sodne razprave tekle v slovenščini. V njih so sodelovale tudi ženske in prisegale. Te prisege zasledimo v najrazličnejših sodnih procesih oziroma zadevah (npr. dediščine, dote, zapuščine, posojila oziroma dolгови, zemljišča, pretepi, obrekovanja). Prisegali so tožniki, toženci in priče. Besedila priseg so bistveno razširila naše znanje o uporabi slovenščine v 17. in 18. stoletju in so hkrati izredno gradivo za poznavanje takratnega govornega jezika.⁴⁹

V drugi polovici 18. stoletja se je začel družbeni položaj blejskih podložnikov, kakor smo že zapisali, z terezijanskimi in jožefinskimi reformami bistveno spreminjati. Le-te je po eni strani narekoval celotni gospodarski in družbeni razvoj v poznem fevdalnem obdobju, ki je vse hitreje šel v smeri kapitalizma. Fevdalni odnosi pa so ta razvoj zavirali. Po drugi strani je reforme zahtevala tudi krepitev absolutne države, ki je preraščala v moderno organizirano državo z razčlenjeno birokratsko upravo, z uvajanjem stalne rekrutirane vojske in z državnimi financami, ki so sedaj prvenstveno slonele na davčni osnovi. Če naj bi se država gospodarsko krepila, če naj bi kmetijska proizvodnja pokrila potrebe naraščajočega prebivalstva in drugih dejavnosti, če je hotela na kmete prenesti večji del državnih bremen in obveznosti, je bilo treba kmetu izboljšati položaj, ga rešiti dela fevdalnih bremen, mu dati več svobode in tudi nekaj izobrazbe. To še tem bolj, ker je razvoj neagrarnih gospodarskih panog zahteval vedno več svobodne in za delo uposobljene delovne sile.

Poglejmo samo najpomembnejše spremembe, ki so jih prinesle reforme v korist podložnikov. Zaradi ureditve davkov, ki naj bi jih plačevali tudi fevdalci, so državne oblasti, da bi mogle neposredno nadzorovati višino in obseg podložniških obveznosti do gospoda in hkrati podložnikov in gospodov do države, uvajale tako imenovano davčno in urbarialno rektifikacijo. Na tej osnovi so tudi na Bledu nastajali t. i. rektificirani urbarji (1752 za blejsko gospostvo, 1756/7 za gospostvo otoške proštije), ki so točno popisali kmetove dajatve in služnosti. S tem je bila v veliki meri preprečena samovolja zakupnikov, kajti kmet se je poslej mogel proti vsaki nepravilnosti pritožiti na kresijo, kjer so gospoda za prekršek tudi kaznovali. Vendar se je vse to le počasi uveljavljalo. Da bi še v večji meri preprečil zlorabe, je Jožef II. (1789) podrobno določil razmerja: 70 % donosa kmetije ostane podložniku, 30 % pa gre gospodu in državi. Takoj po Jožefovi smrti so to zaradi odpora fevdalcev odpravili.

S patenti so izboljšali posestne odnose podložnikov do gospoda z določili o prevedbi začasnih zakupov v dedne zakupe po kupnem pravu. Na blejskem gospostvu so z medsebojnim dogovarjanjem sorazmerno naglo — vsekako hitreje kakor na drugih gospostvih — spreminjali podložne kmetije v dedne. L. 1784 je bilo na gospostvu že 539 kmetov za prevedbo. Da bi oblasti ta proces še pospešile, so l. 1788 v zvezi s tem določile, da se sme podložna zemlja na Kranjskem podeljevati samo po kupnem pravu. Prav tako je bila na blejskem gospostvu močno uveljavljena delitev srenjskih zemljišč; z njo naj bi se okrepila posestna in gospodarska moč kmetij. Tako so po letu 1758 razdelil velik del srenjske zemlje »Na Jaršah« prebivalci vasi Želeče, Zagorice, Grad in Koritno. Podobno so si leta 1777 razdelili gmajhno o Dobravcah vaščani Zagoric in Gradu.

Izredno pomemben je bil za družbeni položaj podložnikov tako imenovani nevoljniški patent (1782), s katerim je bila na Kranjskem podeljena osebna svoboda. S tem je bila odpravljena osebna odvisnost podložnikov od gospoda. Poslej je kmet mogel pod določenimi pogoji in seveda, če je imel gospodarske možnosti, zapustiti zemljiškega gospoda, dalje dajati otroke v šolo in v uk. Poslej je bil kmet samo še stvarno odvisen od fevdalca. Istega leta so s posebnim rabotnim patentom za Kranjsko državne oblasti omejile tlako, da bi podložniki mogli bolje obdelovati kmetije. Na blejskem gospostvu ta odlok podložnikom ni prinesel večjih koristi, ker kmetje niso bili

obremenjeni z veliko tlake; je pa tudi tod onemogočil posamezne zlorabe. Od tlake se je bilo mogoče sedaj tudi v celoti odkupiti. Do leta 1790 je tlako odkupilo približno dve tretjini blejskih kmetov.

Vendar pa je ob teh olajšavah doletela blejskega kmeta vrsta novih obveznosti, ki so šle predvsem v korist države. Po eni strani so bili kmetje v povečani meri obloženi z državnimi davki, ki so jih plačevali po velikosti kmetije in donosu, z različnimi davščinami in vojnimi posojili. Hudo breme je padlo na kmeta tudi s stalno vojsko: vojake so rekrutirali predvsem iz kmečkih vrst vaškega prebivalstva. Vojaška služba je bila sprva domstrna in se je le počasi krčila (na 14 in nato na 7 let). Število rekrutov so določali po nabornih okrajih (zato štetje prebivalcev) in služili so vojsko le neporočeni sinovi revnejših vaških slojev, bogatejši so si lahko poiskali namestnika oziroma so se odkupili. Zavoljo tega so se mnogi skrivali ali se telesno poškodovali, se na hitro ženili itd., da ni bilo treba služiti vojske.⁵⁰

Z letom 1790 se je zaključilo reformno obdobje in v veljavi je ostala večina reform, ki so kmeta v mnogočem rešila podložniških vezi oziroma oblažile njegove fevdalne obveznosti. V naslednjih desetletjih do revolucionarnega leta 1848 in do zemljiške odveze so nato dozorevali pogoji za popolno odpravo fevdalnih vezi in fevdalizma sploh, kar pa je že predmet drugega prispevka.

OPOMBE

1. Prim. prispevka v tej številki *Kronike*: T. Knific, *Arheološki zemljevid Blejskega kota v zgodnjem srednjem veku in tam navedeno literaturo*; A. Pleterski, *Župa Bled (Interpretacija) ter razpravo istega avtorja: Uporaba arheoloških najdb in zgodovinskih virov pri srednjeveškem zgodovinskem raziskovanju...*, ZČ 32, str. 373 sl. in tam navedeno literaturo. — 2. Prim. F. Gornik, *Bled v fevdalni dobi*, Bled 1967 z viri in literaturo. — 3. F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III*, Ljubljana 1911, št. 17, 28, 107, 228 in 274. — 4. Glej o tem številne listine v F. Kos, *Gradivo III*. in IV. — 5. Za širjenje in povečanje posesti briksenškega gospostva glej A. Pleterski, *Uporaba arheoloških...*, o. c., str. 394. — 6. Glej urbar 1253, *Redditus ecclesie Brixinensis in Veldes*. — 7. Glej urbar 1464, *Vermerkt die sum des vrbar des ampts Veldes*. — 8. A. Rabensteiner, *Die Herrschaft Veldes 1500—1641*, Inauguralna disertacija, Innsbruck 1977, str. 192—195; P. Ribnikar, *Slovenske podložniške prisega patrimonialnega sodišča Bled*, Ljubljana 1976, str. 10/11. — 9. F. Gornik, o. c., str. 125. — 10. Prav tam, str. 74. — 11. A. Ra-

bensteiner, o. c., str. 85/6. — 12. Prav tam, str. 199. — 13. Glej urbar 1416 (najstarejši), *Hie sein vermerkt die nütz, die czu Vnser frawen chirchen in dem Werd gehoren*; urbar 1430, *Hij sunt redditus sancte Marie in insula prope Veldes*; urbar 1431, *Vrbarium prepositure Insule Veldensis*. Leta 1416 se v Mlinem omenjajo naslednji podložniki proštije: Primož, Jure, Ruprecht, Beduš (*Wedusch*) in Mihael v Hrastu (*Michel im Chrast*) ter vdova Valpurga; v urbarju 1431 pa poleg starega Beduša naslednji: Primožev sin Jurij, Ruprechtov sin Mihael, Januš Matejev brat. Nikolaj Czimmerstein v Hrastu (in dem Chrast) ter Gothard. Tega leta se po imenih naštevajo tudi proštjski podložniki v Zazeru: Majer, Jakob Trinog (*Dreifuss*), Martin Puc (*Pucz*), Martin Sodar (*Vasser*), Luka in Tomaž. — 14. F. Gornik, o. c., str. 142 sl.; P. Ribnikar, o. c., str. 10/11. — 15. Prav tam, str. 47, 147 sl. — 16. Prav tam, str. 148 sl. — 17. F. Kos, *Gradivo V*, št. 854; glej L. Hauptmann, *Razvoj družabnih razmer v Radovljiškem kotu do krize petnajstega stoletja*, ZČ 6/7, str. 274. — 18. Prim. F. Gornik, o. c., str. 118 sl.; P. Ribnikar, o. c., str. 12 sl., A. Rabensteiner, o. c., str. 27 sl. — 19. F. Gornik, o. c., str. 139 sl. — 20. P. Ribnikar, o. c., str. 12 sl. — 21. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog II. zvezek Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana 1980, str. 45, 170 sl. — 22. P. Ribnikar, o. c., str. 21 sl. — 23. Prav tam, str. 7. — 24. *Krajevni leksikon Slovenije I*, Ljubljana 1968, str. 277 sl. — 25. F. Kos III, št. 164, 166, 236, 314, 369. — 26. Prav tam, št. 168. — 27. F. Gornik, o. c., str. 9 sl. in 19; A. Pleterski, *Uporaba arheoloških...* o. c., str. 383 in tam navedeni viri in literatura. — 27a. Tabela je narejena po podatkih F. Gornika, o. c., str. 11, 13, 14, 15, 19. — 28. A. Rabensteiner, o. c., str. 177. — 28a. Tabeli sta narejeni po podatkih F. Gornika, o. c. Ker se ti podatki ne ujemajo z urbarialnimi podatki iz leta 1756, ki jih ima P. Ribnikar, opozarjam s tem nanje, o. c., str. 10/11. — 29. F. Gornik, o. c., str. 168 sl.; A. Rabensteiner, o. c., str. 282 sl.; M. Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave*, GMS 25/6, str. 20, 48. — 30. F. Kos, *Gradivo III*, št. 144 — 1050/65, št. 259 — 1070/80, št. 300 — 1075/90. — 31. *Urbur 1253*; za vinograd še F. Kos, *Gradivo III*, št. 210 (*vineam quandam Chreine in loco qui dicitur Ueldes*), št. 239 (*terciam partem cuiusdam vinee que sibi in partem cessit loco Ueldes*), št. 240, 241, 369 (*vineam unam sub urbe Veldes sitam*); *Zgodovina agrarnih panog*, o. c., str. 289, 291. — 32. *Urbur 1306/9* — *Liber prediorum ecclesie Brixinensis factus anno domini MCCCLXX tempore Johannis episcopi*; škof Johannes 1306 do 1324. — 33. Po urbarju 1253 je dajala pristava majhne donose: »Item Meierhoue, que solvunt 25 modios tritici et 25 modios sigili et 4^{or} fabarum et 100 et 4^{or} avene et 12 porcos. Item 21 mordebølge. Item 12 linthelim cum servicio ebdomadali. Item dominus episcopus habet ibi unum voruerch.« — 34. *Urbur 1464*; prim. L. Hauptman,

o. c., str. 277. — 35. F. Gornik, o. c., str. 40 sl. 50; A. Rabensteiner, o. c., str. 223 sl.; B. Reisp, Blejski grad, Ljubljana 1983. — 36. F. Gornik, o. c., str. 51. — 37. Prim. V. Valenčič, Gostinska in prehrabena obrt. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave 3, str. 133; A. Rabensteiner, o. c., str. 189, v začetku 17. stol. se omenja na Rečici in v Mlinem 18 mlinov. — 37a. A. Rabensteiner, o. c., str. 238. — 38. B. Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962, str. 94, 97 sl., 160 sl.; isti, Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem, Ljubljana 1974, str. 41 sl., 80 sl., 115 sl., — 39. B. Grafenauer, Boj za staro pravdo o. c., str. 126 sl. — 40. B. Grafenauer, Kmečki upori o. c., str. 300; A. Rabensteiner, o. c., str. 239. — 41. Prim. F. Gestrin, Družbeni razredi na Slovenskem in reformacija. Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 15 sl.; isti, Reformacija v Ribnici in okolici, Kronika 30, str. 95 sl. — 42. F. Kimovec, Veldes einst und jetzt, Laibach 1908, str. 52 sl. — 42a. M. Dolinar, Zapisi škofa Janeza

Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji, AES 3, str. 47 sl.; glej o njem še SBL 12, str. 42. — 43. A. Dimitz, Geschichte Krains III, str. 126, 129. — 44. F. Gornik, o. c., str. 59. — 45. Prav tam, str. 51—60; A. Rabensteiner, o. c., str. 240—251. — 46. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1910, str. 686; F. Gestrin, Družbeni razredi, o. c., str. 40 sl.; J. Till, Stifter und Springer. Beiträge zur Geschichte einer religiösen Bewegung im 16. und 17. Jahrhundert in slowenischen Raum Innerösterreich, Inavguralna disertacija, Graz 1977. — 47. F. Gornik, o. c., str. 60 sl.; P. Ribnikar, o. c., str. 21 sl. — 48. P. Ribnikar, o. c.; urbar 1756. — 49. Prav tam; M. Kos, Slovenske prisege loških in blejskih kmetov iz prve polovice 17. stoletja, GMS 22, str. 71 sl. — 50. Gornik, o. c., str. 70; F. Gestrin — V. Melik, Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918, Ljubljana 1966, str. 10 sl., Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 358 sl.; Zgodovina agrarnih panog II, str. 446 sl.

O UMETNOSTNIH SPOMENIKIH SREDNJEGA VEKA V BLEJSKEM KOTU

JANEZ HÖFLER

Listina, s katero je kralj Henrik II. leta 1004 obdaroval säbensko-briksenško škofijo s posestvi, »imenovano Bled«, navaja cerkve, gradove, podložnike obeh spolov, obdelano in neobdelano zemljo, gozdove itd., vse »pritikline«, ki govore o ruralno urejenem in kultiviranem območju po merilih tedanje dobe. Ni dvoma, da v besedilu listine odmeva konvencija tedanjega diplomatičnega — ali bolje — kancelarnega jezika, vendar je z retrogradno rekonstrukcijo nastajanja blejskega gospodstva in pritegnitvijo arheoloških odkritij mogoče ugotoviti, da je Bled, kakor ga je leta 1004 in z naslednjo darovnico leta 1011 prejel iz kraljeve roke in ga v naslednjih desetletjih z načrtno arondacijo izpopolnil briksenški škof, predstavljal gospodarsko, agrarno-kulturno in socialno zgrajeno visokosrednjeveško regijo, sad razvoja, ki mu je mogoče slediti v 9. stoletje nazaj.¹ Na dlani je, da so tedaj na Bledu stali tudi že objekti, zanimivi za umetnostnega, posebej stavbnega zgodovinarja. Če se o gradovih (»castellis«), ki jih je dobil v posest briksenški škof leta 1004, še nič ne ve, pa je ta leta 1011 v posebni darovnici prejel še upravno središče tega posestva, »ca-

stellum Veldes vocatum«, blejski grad na strmi vzpetini nad jezerom. Tudi o »cerkvah« iz listine 1004 ne vemo ničesar, pač pa sklepamo, da je tega leta stala v tem okolišju vsaj ena cerkev, in sicer sv. Martina pod gradom, kasnejša blejska župna cerkev. Iz poznejših cerkvenopravnih okoliščin je razvidno, da je briksenški škof pri tej cerkvi sicer opravljal odvetništvo, tj. skrbel za njeno gmotno stran, ni si pa mogel prisvojiti patronata nad njo, saj je v kanoničnem pogledu (izbira in nastavljanje duhovnikov ter s tem povezani dohodki) cerkev pripadala radovljiškemu župniku. V drugačnih okoliščinah (tako kot je bilo npr. na freisinškem loškem ozemlju) bi si bil briksenški škof vsekakor prizadeval, da na Bledu poskrbi za neodvisno župnijo. A tega ni mogel storiti, kajti blejski sv. Martin, ki je pokrival njegovo posestvo, je bila očitno cerkvena ustanova, ustanova radovljiškega župnika iz časa pred letom 1004, Bled pa že vključen v cerkveno pražupnijsko organizacijo, natančneje, v radovljiško pražupnijo, katere sedež je bil nekdanj pri sv. Klemenu na Rodinah.² Drugi, ne samo zgodovinsko, marveč tudi arheološko oprijemljivi objekt te vrste, je